

Harsányi Kálmán

Írta: Miklós Jenő

1.

Végletek embere volt. Költő és tudós, lírikus és drámaíró, alkotó és kritikus szellem, klasszikus, meg élő, idegen nyelvek bűvára és Vörösmarty zengő lantjának késő örököse. Magányos ember és a köz harcosa.

Fájdalmas lélek, mert hányódása e végletek között mindenütt elfojtotta igazi nagyságát és értékét. Nagyon tudott szeretni és haragudni. Kevés barátja volt, még kevesebbet engedett közel a lelkéhez, mert kihevesedett jósága és magáhozölelése után csalódott bennük. Csalódott magában is. Úgy indult, hogy Rákosi Jenő és Tóth Béla mint a magyar irodalom igen nagy reménységéről zengtek róla, ezt ő be is váltotta, de a harsonázás már elhallgatott és későbbi kötetit a maga garasain csak jóbarátai között osztogathatta szét. Legnagyobb két kockavetése: az *Ellák* drámája és a *Kristálynézők* regénye, megírásuk után a közöny, a meg nem értés csendjébe fült. Csak később, már a háború elmúltával volt nagy irodalmi, de még mindig aránytalanul kevés külső sikere velük. Maga írja egyik legszebb versében magáról, a feleségének ajánlott — *A viola di bordonne* című — szonettjében:

*Otromba s könnyed; félvér, furcsa, régi;
A nyaka lant, a törzse viola.
Kész zürzavar útvesztő hírsora,
S félszeg vonója szokatlan, felényi.*

*Akkordot kézzel kell belőle tépni,
Dalhullámot vonó sodor tova,
S acélos ujjhegy bolyhos bársonya
Üveghangon tud rajta göngizélni.*

*Hálátlan hangszer; nem kedvelt s nehéz;
Több kelleténél s mert több mint egész,
A fölöslege bántó, idegen.*

*De, bűvös kobzul ez jutott nekem.
Neked szent, másnak hol sok, hol kevés,
A te szívedben függ csak jó helyen.*

A *lírikus* Harsányi Kálmán, Vörösmarty színes, zengő nyelvén Vajda János és Komjáthy Jenő mélységes, öngyötrő, értelmi lírájának továbbfejlesztője. Nem lehetett soha a sokak költője, mert költészetéből kizárt minden napi aktualitást és olcsóbb politikumot. Választékos, finnyás, nagy celebritással éneklő, „áldozatot bemutató” poéta volt, az olcsó hatások, rímes játék, hétköznapi verekedések riadt elmenekült je, Rákóczi fejedlem kései lantosa, ép olyan hívő eleinte és ép olyan csalódott a magyar sorsban, számkivetett a magyar Marmora partjára, ahol a csillagok járását, a tenger mormolását, Csaba királyfi útját vizsgálta.

Az *elbeszélő* Harsányi Kálmán, közvetlen a háború kitörése előtt megjelent nagyszabású regényében, a *Kristálynézőkben* jóval a későbbiek előtt már meghallotta azt a recsegést, ropogást, amely a magyar föld mélyében morajlott. Őrszem-regény, de senki se figyelt fel rá, a háború kitört, Harsányi Kálmán elejétől végig elszenvedte és beteg, testben, lélekben megtörve került haza, hogy az új magyar világ építésében vezetőmunkát vállaljon. Ez a munka a kritikai, társadalmi és esztétikai cikkek napi írásaiba fulladt, nagyszabású regényre már nem telt redakciós és hivatalnokoskodó idejéből.

A *drámaíró* Harsányi Kálmán a *Páter Benedek* és még néhány remekbe alkotott egyfelvonásosán kívül a Nemzeti Színház nagyhatású, mély tragikumú, ma is műsoron lévő darabja az *Ellák* Attila-tragédiájában mutatkozott meg a legteljesebben. A kelet és a nyugat határára dobott magyarság sorsos drámája ez, kitűnő felépítéssel, erőteljes nyelven, hatásos, szívbemarkoló szomorúsággal.

A *kritikus* Harsányi Kálmánt a napi kritikákon messze felül, nemcsak az estékről és a darabokról lejegyzett beszámolóit, hanem különösen drámaírókat és színészeket nevelő, tanító, kioktató bölcs tanácsai, megfigyelései, széles felkészültsége jellemzik.

A *fordító*, nyelveket tudó, darabokat átköltő Harsányi Kálmánt különösen gyönyörű spanyol és katalániai versfordításai, Calderon: „Az élet álom”; Shakespeare: „Othello”; ifj. Dumas-regények tették ismertté. Nyelvzseni volt, titkos ismerője a nyelvek titkos muzsikájának és mestere a magyar nyelvnek. A színpadról olyan tömör, kirobbanó, hullámzó nyelven tudott szólani, mely sose tévesztette el biztos hatását.

A *tudós* Harsányi Kálmánt kevesen ismerték, de igazi tudósok véleménye szerint a moszatok, mohák, algák kicsi világát kevesen ismerték olyan jól, mint ő. De otthonosan repült a csillagos égen is, *mikrokozmos* és *makrokozmos*, az egyikből

következtetve és eljutva fel a másikkig, ez volt az ő útja, de két véglet itt is, amelyet hatalmas öleléssel tudott magához-rántani.

És mégis! Milyen kevesen voltunk, akik így ismertük. Hogy kitárult a lelke előttünk! Aztán fázósan belegörnyedt megint a napi robotba.

1926-ban írott önéletrajza végén írja: írásaim belső értékét csak a magam keskeny, kiszámíthatatlanul erre-arra kanyargó gyalogösvényén végighaladva lehetne helyesen megítélni, mert csak onnan világolhat ki, miért fut párhuzamosan hol a hagyományok országút jávai, hol a huszadik század új utakat törő pályáival s miért szeli olykor mind a kettőt derékon. Külső kifejeződését azonban három földrajzi ponttal, három lélek szinte matematikai pontossággal határozza meg: a *szülőföldemé*, az *édesanyámé*, meg a *feleségemé*.

3.

Már a háborúból elgyötörve, betegen tért haza. Bal arcán idegbénulása volt, a balszemét nem tudta lezárni, amikor aludt sem. Nekem sokszor mondta, közös színházi estéink után, mikor még a szerkesztőségbe is el kellett mennünk, hogy megírjuk kritikáinkat: „Mire hazakerülök és elalszom, világosodik és én a szememet nem tudom lehunyni. Felébredek! Reggel pedig dohányjövédéki hivatalba kell mennem”. De ezzel a megtört, drága világosságú, mindig nyitott szemével mintha a ma-^ggyár közélet, irodalom, művészet lelkiismeretes őrzője lett volna. Éjjel is! Mindig tanult, mindent látott; álmában is a csillagokat nézte.

Azután gyötörő, gyilkos betegség az ágyba vágta. Még csak a családjáról akart „gondoskodni”. És az ő naiv, szent hite ott a rája roskadó testi-lelki magányosságban úgy számította ki, (Istenem, ő és számítani) ha megjelennek összegyűjtött munkái, azokból a család, a szenvedő mártír-hitves és a három tehetséges gyermek megélhet. Az összegyűjtött munkák hét pompás kötetben, teli szellemi kincssel, meg is jelentek. Dicséret, elismerő kritikák, „elérkezett az ormokra”, aztán: magyar írórsors, közöny, rossz gazdasági viszonyok, olcsó napi ponyva, de szegény Kálmán — még hittel távozhatott. Meghalt friss könyvei között. Akik tavaly tavasszal körülálltuk sírját, egy nagy magyar költő korai sírját, búcsúzásul az ő versét mondogattuk:

*Itt nyugszik egy marék
Napsugár-törmelék,
Míg vissza nem talál
A Napba,
Életnek a halál
Csak magva!*